

Does Social Contract
Contribute to the
Development of an
Open Society?
Rousseau's View on the
Problem of General Will

INSTAUREAZĂ CONTRACTUL SOCIAL O SOCIETATE DESCHISĂ?

Problema voinței generale la Rousseau

COSIMA LARIONESCU

While references are made to Rousseau's view on the problem of general will, theoretical connections are made to Popper's concept of "open society". How to discover or to reach the general will when considering various individual wills? The social contract is but one solution, though highly controversial. The common interest is not to be discovered; it is constructed by subsequent compromises. For an open society various groupings of the civil society are crucial, while for Rousseau they are damaging.

Problema voinței generale la Rousseau este foarte controversată, mai ales din cauza implicațiilor în domeniul practic: cum poate fi ea determinată? Voința generală este voința corpului politic - care, deși este întemeiat pe contractul social dintre indivizi, este mai degrabă un "organism social" (Berki, p. 163), având o voință a sa proprie. Voința generală se află însă și în individ în calitatea lui de cetățean, dar este diferită de voința lui particulară - a individului în calitatea lui de individ simplu: "voința particulară, prin natura ei, are o tendință spre preferințe, în timp ce voința generală tinde spre egalitate" (Popper, p. 115). Prin urmare, după Rousseau, în individ acționează două voințe. Problema care se pune este cea a descoperirii voinței generale: cum putem ajunge la ea?

Concepția lui Rousseau se asociază ideii că știința are menirea de a descoperi adevărul nud. Această viziune asupra relației dintre știință și adevăr s-a schimbat; o dată cu K. Popper și teza lui că doar falsul poate fi descoperit, nu și adevărul, și apoi cu Th. Kuhn care a transformat "descoperirea adevărului" într-o "construire" a adevărului: orice descoperire este în bună parte o invenție. Între timp s-a schimbat și relația dintre politică și voința generală: interesul comun nu mai trebuie să fie descoperit, ci construit. Iar această construcție se face prin *compromisuri*. Am putea sistematiza construirea unei legi în trei pași:

1. interesele adverse sunt puse față în față;
2. discuțiile dintre părți conduc la un compromis;

INSTAUREAZĂ CONTRACTUL SOCIAL O SOCIETATE DESCHISĂ?

3. prin vot compromisul respectiv este acceptat sau respins.

Principala componentă a acestui proces este *discuția*: ea se petrece la multe niveluri - de exemplu, cu prietenii, în interiorul partidelor politice, în Parlament - și cu cât este mai îndelungă cu atât rezultatele sunt considerate mai bune. Existența opoziției nu este văzută ca fiind malefică, ci dimpotrivă: opoziția face parte din joc: "Sarcina opoziției este de a se opune și opoziția tocmai asta face" (Manent, p. 27).

În cazul modelului propus de Rousseau lucrurile stau cu totul altfel. Interesul unui individ este alcătuit din interesul său particular și interesul general. Prin urmare interesele cetățenilor vor alcătui o constelație ce va gravita în jurul interesului comun. Prin urmare problema elaborării unei legi e următoarea: *date fiind interesele indivizilor, să se găsească interesul comun*.

Prima soluție pe care o propune Rousseau este votul: "Dacă, în momentul când poporul *îndeajuns de informat* deliberează, *cetățenii n-ar comunica de fel între dânsii*, din marele număr al micilor diferențe ar rezulta întotdeauna voința generală" (Rousseau, p. 121, subl. n.). Prin urmare, actul de votare *generează* legea: prin "însurarea" intereselor indivizilor interesele particulare se anulează reciproc iar interesul general se dezvăluie. Este însă problematic cum reușește votul să genereze un enunț, din moment ce el este un mecanism de aprobare/respingere și nu de formulare (ce-i drept, această problemă nu a fost și a lui Rousseau, și probabil de aceea nici nu i-a dat atenție). Votul preia deci la Rousseau funcția de formulare pe care o are discuția - în timp ce discuția ca atare este interzisă cu desăvârșire. Votul este cutia neagră în care intră interesele indivizilor și din care iese legea.

Comunicarea, gruparea pe interese sunt din punctul de vedere al lui Rousseau foarte dăunătoare, deoarece: "voința

fiecăreia dintre aceste asociații devine generală în raport cu membrii săi și particulară în raport cu statul: se poate spune atunci că în acest caz nu mai există tot atâția votanți câți oameni sunt, ci numai atâția votanți câte sunt și asociațiile". Argumentul acesta poate părea cel puțin ciudat: cum să scadă numărul votanților din cauză că sunt grupați? Lucrul devine explicabil prin faptul că votul este pentru Rousseau altceva decât pentru noi: votul este un **mecanism de cunoaștere**, de extragere a generalului din individual. Argumentul lui Rousseau seamănă uimitor cu ceea ce C.Zamfir numea "problema interdependenței" în determinarea relațiilor cauzale: "Lumea actuală nu este deci compusă din colectivități care evoluează independent, ci interdependent. Interdependența limitează dramatic variația naturală a fenomenelor sociale, restrângând baza empirică a sociologiei". În timp ce nimănui nu i-a venit ideea să declare comunicarea un lucru rău pentru că restrânge baza empirică a sociologiei, Rousseau o blamează deoarece strică autenticitatea voințelor individuale și îngreunează emergența voinței generale.

Interdicția de a comunica este similară cu cerința de **purificare a spiritului** - cerință care aparține "epistemologiei optimiste" conform căreia "starea de cunoaștere este starea naturală sau pură a omului, starea ochiului inocent capabil să vadă adevărul, pe când starea de ignoranță își are sursa într-o vătămare suferită de ochiul inocent prin decăderea omului din starea de grație; o vătămare ce se poate lecu în parte printr-o cură de purificare" (Popper, p. 119).

Rousseau, în baza premisei existenței unei voințe generale "constante, inalterabile și pure" (Rousseau, p. 235) este un adept al consensului: "Cu cât domnește mai multă înțelegere în adunări, adică cu cât opiniile se apropie de unanimitate, cu atât voința generală este mai dominantă pe cât dezbaterile lungi, disensiunile, tu-

multul, vestesc precumpănirea intereselor particulare și declinul statului" (Rousseau, p. 236).

Trebuie însă să observăm că pentru Rousseau "comunicarea" nu este de loc echivalentă cu "informarea" - din moment ce prima e valorizată negativ iar cea de-a doua pozitiv. Cetățenii trebuie să fie "îndeajuns de informați" (Rousseau, p. 121); de altfel lipsa de informație este cea care împiedică suveranul să acceadă întotdeauna la voința generală: "Particularii văd binele, pe care nu-l vor; publicul vrea binele, pe care însă nu-l vede. (...) publicul trebuie să-l învățăm să cunoască ceea ce vrea" (Rousseau, p. 138). Comunicarea îi unește pe oameni în grupuri bazate pe diferite afinități - ceea ce duce la o deformare esențială a voinței lor, din cauza identificării lor mai întâi cu acest grup mic și după aceea cu întregul corp social. Dușmanul principal pentru Rousseau este **societatea civilă** - înțelegând prin acest cuvânt nu societatea liberului schimb economic, ci cea a liberei asocieri în funcție de interese. Sigur că această dușmănie este relativă: el acceptă organizațiile civice ca pe un rău necesar, dar cu o condiție: "dacă există societăți parțiale, atunci trebuie să li se mărească numărul, împiedicându-le să devină inegale" (Rousseau, p. 122). Idealul este ca ele să fie cât mai mici și cât mai multe - pe cât posibil să fie asociația și individul! -, deși nu e foarte clar dacă mărimea sau egalitatea lor e o condiție mai importantă.

Rousseau oferă și o doua soluție pentru dezvoltarea voinței generale, pe care o propune mai ales pentru situația de *întemeiere* a unei legislații - deci pentru alcătuirea unei constituții. Este vorba despre legislator, "o inteligență superioară care să cunoască toate pasiunile umane și care să nu aibă nici una" - aproape un zeu: "ar trebui zei ca să dea legi oamenilor" (Rousseau, p. 139). Acesta va propune legi care, prin vot, vor fi acceptate sau nu de către popor, căci "nu poți fi niciodată sigur

că o voință particulară este conformă cu voința generală decât după ce ai supus-o liberului sufragiu al poporului" (Rousseau, p. 142). În acest caz votul se mărginește la funcția lui obișnuită de confirmare/infirmare, dar discuția continuă să nu joace nici un rol pozitiv.

Revenind la titlul textului de față, cred că este importantă problema modului în care contractul social al lui Rousseau se raportează la realitate, instituind societatea descrisă de autor. Statutul contractului este foarte controversat: se referă el la o organizare statală în *illo tempore* față de care omenirea actuală își măsoară decăderea? Sau este un ideal pe care Rousseau îl propune pentru a instaura o societate a oamenilor fericiți (Manent, p. 118)? Sau este doar un instrument de analiză a societăților contemporane?

Asupra chestiunii realității istorice a contractului neclaritățile sunt generate chiar de lămuririle aduse de Rousseau: despre clauzele acestui contract el ne spune că, "deși ele poate n-au fost niciodată enunțate formal, sunt peste tot aceleași, admise și recunoscute în mod tacit pretutindeni, până în momentul în care, pactul fiind violat, fiecare reîntră în drepturile sale inițiale și își recapătă libertatea naturală" (Rousseau, p. 99). Deși existența formală a contractului nu intră cu siguranță printre certitudinile lui Rousseau, contractul nu pare să reprezinte pentru el o simplă ficțiune, ci să aibă o oarecare doză de realitate. Această existență parțială pare însă și ea contrazisă de începutul discursului "Despre pactul social": "*Presupun* că oamenii au ajuns în stadiul când obstacolele care împiedică rămânerea lor în starea de natură trag mai mult în cumpănă..." (Rousseau, p. 98, subl. n.). Elaborarea de către Rousseau a conceptului de pact social este în mod explicit rezultatul unei presupuneri metodologice; faptul că în matematică expresia: "presupunem că..." apare mai ales în demonstrațiile prin reducere la absurd ne poate

INSTAUREAZĂ CONTRACTUL SOCIAL O SOCIETATE DESCHISĂ?

face să așteptăm, chiar în mod inconștient, ca și acest discurs să se încheie arătând absurdul presupuziției inițiale. Ceea ce desigur nu se întâmplă.

Recursul la această presupunere a fost necesar în măsura în care Rousseau a dorit să folosească o metodă narativă, pseudo-istorică în prezentarea conceptului său. Dar aceasta nu este singura metodă posibilă și de altfel nici singura folosită de autor. În cartea I, capitolul 5, contractul este introdus - foarte pe scurt - într-o cu totul altă manieră: el reprezintă "actul prin care un popor este un popor". Contractul este obiectul necesar ca multitudinea spațiilor private ale indivizilor să genereze un spațiu public. El este cel care, printr-o unanimitate originară, instituie "obligăția minorității de a se supune votului majori-

tății". Aceste definiții ale contractului fac inutilă discuția asupra momentului istoric al semnării lui, deoarece el este **umbra** tuturor instituțiilor politice, este la limită un alt **nume** dat tuturor acestora. El este cel care **instituie legitimitatea** lor, și este la fel de **impalpabil** ca aceasta. De altfel, există un criteriu simplu pentru a vedea dacă un individ este "semnatar" al pactului: dacă acceptă sau nu regula majorității.

Este adevărat că probabil Rousseau ar considera acest criteriu mai degrabă o condiție necesară, dar nu și suficientă. Cine dorește să fie semnatar trebuie probabil să îndeplinească și alte condiții, cum ar fi raportarea continuă la voința generală. De aceea s-ar putea să trebuiască să **alegem între Rousseau și societatea civilă**.

Note și bibliografie

- Berki, R.N., *The History of Political Thought*, Rowman and Littlefield, Totowa, New Jersey, 1977.
- Karpinski, J., *A.B.C.-ul democrației*, Ed. Humanitas, București, 1993.
- Manent, P., *Istoria intelectuală a liberalismului*, Ed. Humanitas, București, 1992.
- Mill, J.S., *Despre libertate*, Ed. Humanitas, București, 1994.
- Popper, K., "Despre sursele cunoașterii și ale ignoranței", în *Filozoful-Rege?*, Ed. Humanitas, București, 1992.
- Rousseau, J.J., *Contractul social*, Ed. Științifică, București, 1957.
- Russell, B., *History of Western Philosophy*, Unwin University Books, London, 1961.
- Rousseau et la philosophie politique, Presses Universitaires de France, Paris, 1965.
- Zamfir, C., *Structurile gândirii sociologice*, Ed. Politică, București, 1987.